

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет філології та соціальних комунікацій

«Citius, Altius, Fortius!»: феномен спорту в літературі та культурі

Збірник матеріалів конференції

Література

1. Вишничук Ю. Ті, що стежать за нами. *Письменники про футбол* / Ю. Андрухович [та ін.], уклад. С. Жалан]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2011. 320 с. С. 41–75. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Vynnychuk/Ti_scho_stezhat_za_namy/ (дата звернення 22.07.2020).
2. Голобородько Я. Літературна футбольна ліга: текстові особливості тренувального процесу. *Слово і час*. 2013. № 2. С. 113–121.
3. Мокрик Д. Письменники, футбол, Євро-2012 і об'єднання українців. Режим доступу: https://zakid.net/pismenniki_futbol_yevro2012_i_obyednannya_ukrayintsiv_n1237666 (дата звернення 22.07.2020).

Вишницька Ю.В.,

доктор філологічних наук,

Київський університет імені Бориса Грінченка

КРОКЕТ ТА ІНШІ СПОРТИВНІ (І НЕ ЛИШЕ) ВИДИ ЗМАГАНЬ У ТВОРАХ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Одним із ключів до творчості Миколи Хвильового Юрій Шевельов назвав запах слова – іронічний, містичний, священний, – те, що література майже втратила і те, що критики здебільшого не відчували, не розрізняючи «гри від життя чи <...> гри в житті від життя без гри» [4, 274].

Гра у Миколи Хвильового – це і сюжетовий текстотвірна одиниця, і метафора, і підтекст, і контекст, й експлікація трагічної іронії письменника. Гра у творах митця виявлюється маркерами соціалістичної модерної епохи: соціалістичними змаганнями, спортивними іграми, як-от циркова боротьба, крокет, футбол, шахи, лаун-теніс тощо й розгортає картину примусової залученості всіх до гри-змагання, суцільної, так би мовити, радянської ігроманії.

В оповіданні «Іван Іванович» соціалістичні змагання продукують абсурдні перегони: колекціонування членства (член профспілки, клубів «Друг дітей», «Доброхім», «Повітрофлот», політкаторжан тощо) ніби прокладає «вразковій людині нашої безпримірної епохи» [3, 34] дорогу до «пантеону "Червоних дощок"» [3, 34]. А будинкові змагання в номінації «найтепліший (фактично – найпекельніший, найзадушливіший) будинок» є переможцем з абсурду: «кожний із будинків доводив, що він тепліший за свого супротивника і що він не тільки уме боротись з буржуазією, але й з природою з поспіхом сперечається» [3, 58]. Вірус соцзмагань охоплює все суспільство, що на всіх шаблях будує соціалізм. Культура не пасе задніх, як не відстають від колективів й «мажорні елементи нашого суспільства» [3, 60]. Так, концерт-соцзмагання «балабасшника, скрипника, бандуриста, піаністки, домбриста, гармоніста та гобойщика» [3, 60] надихає Івана Івановича на соцзмагання з приятелем Методієм Кириловичем (фактично – розмовно-платонічним коханцем його дружини Марфи Галактіонівни) щодо виробництва / реклами електричних мухобойок («вирішено було, що Іван Іванович зробить три мухобойки, а Методій Кирилович буде три дні агітувати серед службовців тресту за утворення

«Citius, Altius, Fortius!»: феномен спорту в літературі та культурі

фабрики виробництва цих же такі мухобойок» [3, 61]). Про безпосередню участь компартії, що підбурює до добровільного колекціонування членства йдеться в «Оповіданні про Степана Трохимовича». Нечленство провонує підозру в ненадійності й ворожості, а також занепокоєння з боку «членів» щодо підривної діяльності та ймовірного шкідництва: «Чому, нарешті, Степан Трохимович не бере найменшої участі в жодній із громадських організацій? Ну, хоч би в тому ж антиалкогольному товаристві<...>? Чому ж тоді він не покаже себе на селі... чи хоч би в тому ж таки робочому поїзді?» [3, 134]. Перепусткою до клану «своїх» є прийняття правил гри: участь у соцзмаганні й обов'язкове членство. Безперечно, кількісний показник випереджає якісний (точніше, останній мало вартує – важливе саме «членство»). Так громадське навантаження («шефство в Кармазинівці, керування заводською шефською комісією, кореспонденція до газети» [3, 161]) і формує авторитет старого коваля Степана Трохимовича, який «раптом усвідомив свої обов'язки перед революцією» [3, 188].

Абсурдність соцзмагань – ще і в їхній безперервності й невідворотності: «одне соцзмагання кінчається, треба вступати в друге» [3, 312]. Соцзмагання (шахтарські, колгоспні, заводські тощо) є способом життя людей більшовицької імперії 20-х років ХХ століття. Перегнати, перевиконати стає способом життя будівничих соціалізму, способом мислення радянської людини – колгоспника, робітника, шахтаря. Гонитва за першість перетворюється на *modus vivendi* й для бригадира колгоспу [3, 345–346], а одиницею вимірювання таких перегонів у колгоспників є трудодні [3, 348]. Абсурдність соцзмагань – і в засобах вирватися в переможці: так, Охрицько Петро Сергійович («Із життєпису попелястої корови») постановив «бути першим колгоспником, що привчає свою корову до ярма» [4, 353], тобто «він перший серед брисівських колгоспників примусив свою корову працювати на користь колективу <...> Раніш за нього ніхто цього не зробив!» [3, 356]. Насування колективізації – цей нестримний процес, що охоплював у соцзмаганнях й урочистих обіцянках всю більшовицьку Україну, – було незворотним, бо вірус колективізму поширювався нестримними темпами на всі вікові категорії людей (це й столітній дід з оповідання «По Барвінківському району (з блокнота кореспондента)», це й дванадцятилітня Ганя з «Оповідання схвильованої Ганки (з недрукованих творів для дітей)» [3, 357–363]). Соціалістичні змагання в епоху побудови соціалізму-комунізму ніби викристалізують «галерею ідеологічно витриманих, монументально-реалістичних типів нашої ніжно-прекрасної епохи» [3, 68]. Квінтесенцією авторської іронії й трагічного передчуття страшної епохи є в оповіданні «Любов» останній пасаж про «Великий план» [3, 350].

Цирк, циркова боротьба, шахи, футбол, лаун-теніс – ті види спорту, спортивні ігри модерної епохи, якими захоплювалися містяни, відчуваючи свою причетність до «Ми»: «Тоді пішли горожане не в академічні колізеї, де йшла нудота декадансу, де тисячі анемічних надломлених людей дивилися на бутафорію минулої епохи, а пішли до цирку, на футбольне поле, в спортивні клуби....» [1, 224]. Циркова боротьба вводиться в текст

«Citius, Altius, Fortius!»: феномен спорту в літературі та культурі

Степана Трохимовича» як маніпулятивний ораторський прийом («прийом, проти якого спасували б всякі "тур-де-бра" і "бра-руле" <...>, прийом, безперечно, не із слабеньких» [3, 138]), яким скористався редактор заводської газети, щоб нокаутувати Степана Трохимовича громадським дорученням «сількора» (див. діалог про «звичайнісінького робітника» – [3, 138]).

Образ цирку «виростає» у «Повісті про санаторійну зону» «як примара»: «королівський блазень» («На арені клоун зі своєю буфонадою, а за лаштунками умирає клоунів син» [2, 57]) перевтілюється у хворий уяві анарха на «шеренги інвалідів якоїсь невідомої інсуреції» [2, 57], демонструючи надломленість, неповносправність свідомості. Циркове минуле виринало, розбурхане мелодією механічного інструмента: звуки «катеринки» пробудили в анарха спогади дитинства. Зовнішній подразник – музика – була ніби хронотопом уявних циркових вистав: «Нарешті даль стихала. "Катеринка" пропадала в яблуневій оазі» [2, 57].

У романі «Вальдшнепи» (кінець якого Хвильовий знищив: з листа до редакції газети «Комуніст» від 22 лютого 1928 року: «і, знищивши, думаю тільки про те, як би мені хоч частково змити з себе ту пляму, що забруднила моє партійне й літературне ім'я» [3, 400]) гра в шахи (точніше: намагання / запрошення / небажання тощо грати в шахи) є певною метафорою стосунків між Аглаєю, Дімі Карамазовим, Євгенієм Валентиновичем, тьотою Клавою, Вовчиком. Розвиток взаємин (приятельських / інтимних / дружніх / ворожих тощо) збігається з пропозицією Вовчика пограти з чоловіком тьоті Клави Євгеном Валентиновичем в шахи [3, 431]. І лише коли ці дивні комунікативні ходи певною мірою окреслюються (домінування тьоті Клави й «мертвенність» Вовчика: «Вовчик зараз не має бажання грати в шахи <...> Але він не може відмовитись, бо тьотя Клава все одно постановить на своєму й все одно йому доведеться грати в шахи» [3, 246]), – лише тоді починається шахова гра, що демонструє обопільне задоволення і тьоті Клави, і Євгенія Валентиновича їхніми хитрими «ходами» [3, 246-247]. Цікаво, що в цьому контексті міжособистісних стосунків згадується футбол («Євгеній Валентинович грає в футбол? Ні?» [3, 431]) як гра, що не пасує цьому комунікативному клубку адже футбол – це командна гра, а шахи – парна [див. також про гру в шахи: 103; 1, 224].

Атрибутом впорядкового монотонного ритму у «Повісті про санаторійну зону» є крокет («Це було за годину до нічної лежанки. Санаторій майже спорожнів, і тільки з дальнього плацу доносилися голоси хворих, що грали крокет, та на кухні дзвеніли тарілки» [2, 70]) та преферанс («Але в цих, між іншим, єсть іще інтереси. Принаймні саме тут і було чути, як один із хворих розмахнувшись картою, кричав: "Вісім!" – "Дозвольте! – зупиняв його друг – Це ж нечесно. Я так не граю в преферанс. Я так не можу грати вісім: заглядаєте в карти" <...> Розгорявся скандал» [2, 48]). В етюді «На глузливому шляху» карти з'являються в іронічному контексті – у перекрученому глузливому переспівуванні «Інтернаціоналу»: «Ніхто не дасть нам ізбавлення ні туз, ні дама, ні валет» [1, 83; див. також етюд «Чумакивська комуна»: 1, 139].

«Citius, Altius, Fortius!»: феномен спорту в літературі та культурі

Література

1. Хвильовий М. Повне зібрання творів у п'яти томах. Т. 2. Епопи / укр. мовою Р. Мельникова; упоряд., ред., прим. Р. Мельникова; передм. В. Агєєвої. Київ: Смолоскип, 2018. 344 с.
2. Хвильовий М. Повне зібрання творів у п'яти томах. Т. 3. Осінь / укр. мовою Р. Мельникова; упоряд., ред., прим. Р. Мельникова; передм. Ю. Бєвєругого. Київ: Смолоскип, 2019. 360 с.
3. Хвильовий М. Повне зібрання творів у п'яти томах. Т. 4. Твори 1927–1930-ті / укр. мовою Р. Мельникова; упоряд., ред., прим. Р. Мельникова; передм. В. Зєнґви. Київ: Смолоскип, 2019. 424 с.
4. Шевельов Ю. Хвильовий без політики. *Шевельов Ю. Вибрані прози. У 2-х т. Т. 2*. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. С. 273–286.

Волок І.А.
кандидат філологічних наук
Мариупольський державний університет

**ОТНОШЕНИЕ К СПОРТУ КАК СПОСОБ НРАВСТВЕННОЙ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕРОЯ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА В.
ДУДИНЦЕВА «БЕЛЫЕ ОДЕЖДЫ»)**

Спорт как неотъемлемая часть человеческой жизни, несмотря на длительную историю своего существования, сохраняет актуальность и продолжает проникать во все сферы человеческой деятельности, даже самые непредсказуемые. Многочисленные толкования этого термина неизменно сводятся к «физическим упражнениям», которые способствуют «укреплению организма» и «развитию психической бодрости» [2, 647]. Хотелось бы акцентировать внимание на особой роли спортивной деятельности героев в литературном произведении, которая реализуется благодаря уникальной способности литературы наделять художественные образы посредством спортивных деталей рядом отнюдь не физических характеристик.

Выбор романа В. Дудинцева «Белые одежды» был во многом предопределен тем, что его героями являются ученые-генетики, а не профессиональные спортсмены. Традиционно образы героев романа рассматриваются как представители добра (Дежкин, Свешников, Посошок, Цвях и др.) и зла (Рядно, Краснов, Брузжак, Вонлярлярские и др.), что подтверждают их поступки, жизненные ценности, авторские характеристики. Анализ герменевтической специфики некоторых образов позволяет обнаружить тесную связь между физической и духовной характеристиками персонажей, подтверждая тем самым, что в здоровом теле здоровый дух. При этом физические данные, спортивные предпочтения скорее составляют внутреннюю форму художественного образа, являются приемом постижения его содержания.

«Citius
способа
здоровому
трусой. т
Вонлярляр
костью вы
вертимо ч
Вместе бе
что перед
Напр
молодой.
совершенно
потому
несоизмер
академик
молодежь
спорт. Х
Сра
их
характ
демонст
линии
власти,
думать
жертво
желани
Е
автор
отнош
каждо
нам
увлек
бегом
норму
рысь
таким
подго
жизн
своб
сове
геро
его д
част
очер